

ECONOMIA SOCIALĂ - FORMĂ DE INCLUZIUNE ȘI DE „REACTIVARE” A MUNCII ÎN CONTEXTUL CRIZEI ACTUALE

Camelia Medeleanu^[1]

Rezumat

În contextul politicii de coeziune, solidaritatea trebuie să constituie un *sprijin pentru dezvoltare*. În acest sens, solidaritatea poate fi văzută ca ajutor pentru auto-ajutorare, iar succesul ei depinde într-o măsură importantă de capacitatea și pregătirea celor cărora li se adresează sprijinul de a profita la maxim de acesta. Acest sprijin nu înseamnă exclusiv susținere financiară, deși aceasta este necesară și importantă, ci, mai ales, schimb de experiențe și cooperare, dezvoltarea capacității prin formare, discuții deschise cu factorii interesați și, nu în ultimul rând, un dialog critic, dar constructiv între diversele niveluri de guvernanță: european, național, regional și local. Cu alte cuvinte, o piață a forței de muncă funcțională ar trebui să reprezinte un catalizator pentru obiectivul general al Uniunii Europene – coeziunea socială și economică –, deoarece are în vedere legăturile cu diferitele piețe ale serviciilor și bunurilor și generează veniturile necesare pentru a susține participarea indivizilor, aducându-i împreună, punându-i în situații de colaborare. În acest context, punctele plecare pentru promovarea incluziunii prin activitățile economiei sociale au în vedere: adaptarea mediului instituțional, dezvoltarea parteneriatului public-privat, dezvoltarea dialogului social între actori, investițiile în capitalul uman și sprijinirea schimbului de bune practici în Uniunea Europeană.

Cuvinte cheie: *piața muncii, protecție socială, economie socială, măsuri pasive, coeziune socio-economică.*

Cultivarea, prin diferite politici sociale, îndeosebi prin "ideologizarea valorilor", a disprețului pentru munca reală, productivă, constituie o problemă majoră. O singura țară din lume și-a propus - constituțional - să nu cheltuie mai mult decât produce, adică, "peste veniturile" reale obținute prin muncă socială (Văduva, 2004). Este vorba de Noua

---

[1] Asistent universitar dr., Departamentul de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Tel.: 0722990074; e-mail: camnicomoriu@yahoo.com.

Zeelandă. Însă, cele mai multe țări prezintă importante "datorii suverane", un deficit în creștere între venituri și cheltuieli, riscuri practice de a face noi împrumuturi care le apropie de zona "insolvenței" sau a falimentului (Comisia Europeană, 2010). Un asemenea proces se explică prin confuzia dintre exigențele economiei sociale - bazată pe muncă - și politicile de *protecție socială pasivă*, care ignoră sau încadrează munca "între paranteze". În loc de salariu minim garantat, unele politici sociale au promovat venitul minim garantat, independent de resursele de muncă ale beneficiarilor, sărăcia fiind percepută ca "o stare a majorității colectivității" (Virjan 2012, p.117). Succesele, dar și limitele care se înregistrează astăzi în domeniul pieței muncii sunt similare cu cele care definesc reforma economiei românești în ansamblul lor (Aceleanu și Crețu 2010, p.23), marcată de un parteneriat public privat deficitar și firav sub raport organizatoric, de tensiuni între structurile și mecanismele pieței muncii care interferează cu tensiunile instituțional-legislative.

Economia socială implică atât protecția, cât și munca, activitatea utilă, fiind o *formă alternativă de dezvoltare bazată pe un set de valori și principii socio-economice diferite de economia de piață și de statul bunăstării* (Ministerul Muncii, 2010, p.13), de asistență socială pasivă.

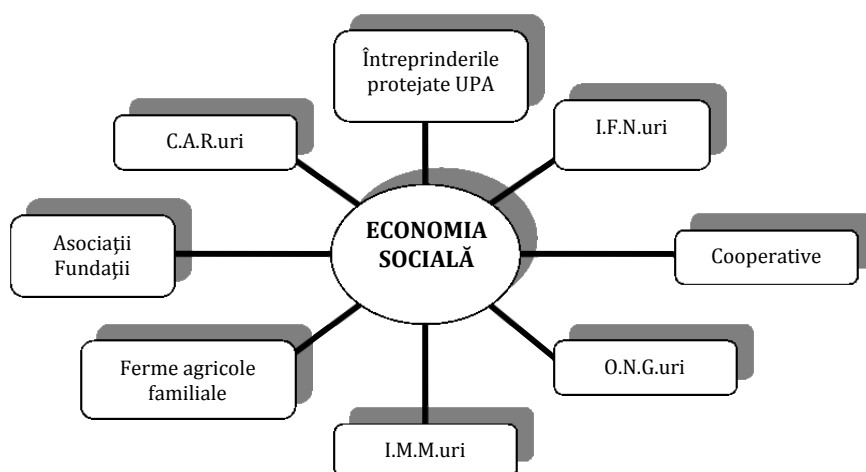
Protejarea locurilor de muncă din anumite întreprinderi, cooperative, forme de asociații economice, constituie o politică socială eficientă, total diferită de politicile de acordare *gratuită* a zecilor de ajutoare, în lipsa oricărei inserții profesionale sau participări la muncă. Un rol pozitiv îl joacă, în acest sens, *parteneriatul public-privat* (Petrescu 2006), prin implementarea formelor economiei sociale, inclusiv de ONG-uri, cu implicarea autorităților locale și, desigur, cu ajutorul statului. Operăm, în acest sens, cu noțiuni moderne: întreprinderi sociale, participare la muncă, incluziune profesională, sector non-profit, servicii sociale.

În contextul crizei actuale, economia socială devine o strategie esențială, nu numai de "supraviețuire economică", ci și de asigurare a unei protecții reale a populațiilor defavorizate (Petrescu 2007, p.419) prin promovarea celui de-al treilea sector (diferit atât de sectorul de afaceri, cât și de sectorul public).

Sociologii americani preferă termenul de sector nonprofit, în timp ce sociologii europeni, cei francezi îndeosebi, dezvoltă conceptul de *eco-*

nomie socială, adoptat și de instituțiile Uniunii Europene (Miftode 2004, pp.281-297).

În ciuda exigențelor Uniunii Europene privind *incluziunea activă*, adică "asigurarea piețelor de muncă pentru cei care își caută de lucru și pentru persoanele dezavantajate", în mai multe țări (Grecia, Portugalia, România etc.) au fost promovate *politici pasive*, consumatoare de resurse, în afara sistemului economiei sociale, care au agravat crizele locale și au extins criza globală a societății actuale (Comisia Europeană 2008, p.5).

Figura 1. Structura economiei sociale în plan ideal

Esența economiei sociale constă în *funcția incluzivă a pieței muncii* prin care "diferitele forme de economie socială care există în statele membre să poată juca un rol în depășirea crizei, în special în crearea de locuri de muncă, inclusiv în domeniul serviciilor sociale" (*Opinion of the European Economic and Social Committee on the post-2010 Lisbon Strategy 2009*, p.7).

Promovarea diferitelor forme de economie socială determină reducerea sărăciei (datorită incluziunii active) și, totodată, dezvoltarea solidarității umane reale în cadrul sectoarelor cooperatist, mutual și asociativ.

Carta Economiei Sociale promovează valorile și principiile responsabilității, ale șanselor egale și respectului reciproc în perspectiva "solidarității și coeziunii sociale reale". Semnificativ este interesul pentru incluziunea socială, inserția pe piața muncii și crearea de noi locuri de muncă (EESC 2007, p.8).

Presiunea cererilor de protecție socială, îndeosebi în ultimele două decenii, a determinat adoptarea unor politici și strategii de intervenție care s-au dovedit insuficiente, dar mai ales ineficiente la nivel local, național și european.

În spațiul românesc, orientarea politicilor și a strategiilor a fost *dominant negativă*, fapt probat de *adâncirea și extinderea sărăciei*, pe de o parte și de inexistența unei rețele semnificative de *unități ale economiei sociale* (cooperative, societăți mutuale, fundații, asociații și întreprinderi sociale), pe de altă parte.

Singura formă de economie socială recunoscută la nivel european este cooperativa, ceea ce s-a concretizat în constituirea Societății Cooperative Europene (1992) și a Statutului European al Cooperativelor (2003), fără ca acest lucru să se materializeze și în România! Distrugerea fizică a cooperativelor agricole și a unor rețele de cooperative meșteșugărești urbane a lăsat fără locuri de muncă, deci fără resurse, sute de oameni. Ideologia și, îndeosebi, "ideologizarea economicului", a muncii sau a *protecției active* a generat sărăcie, "îndepărtarea" individului, mai ales a celui vulnerabil și defavorizat, de muncă și, deci, a extins *dependența socială*.

Această structură, care ar putea rezolva în mare măsură problemele populațiilor defavorizate sau vulnerabile, este subdezvoltată sau marginalizată în politica oficială românească. Astfel:

- asociațiile și fundațiile consumă birocratic resurse semnificative fără a rezolva întotdeauna obiectivele prevăzute în statut și regulamente de funcționare;

- întreprinderile protejate sau U.P.A. (unități protejate autorizate) au o pondere nesemnificativă atât în raport cu dimensiunea grupurilor beneficiare, cât și în raport cu eficiența practică a implicării lor în ansamblul vieții sociale;

- întreprinderile mici și mijlocii (IMM) sunt afectate profund de sistemul birocratic și de cele peste 200 de taxe și impozite pe care tre-

buie să le suporte. În ultimii doi, trei ani, sute de IMM-uri au fost falimentate atât de povara avizelor periodice costisitoare, cât și de exigențele financiare ale "Codului financiar";

- lipsa unei rețele rurale de ferme agricole, depozite și de "instituții financiare nebankare" (IFN-uri) în măsură să acorde credite pentru dezvoltarea "spațiului agricol", oferă o imagine a "subdezvoltării și a mizeriei sociale" rurale (țărani care își vând produsele la marginea drumului sau în fața porții etc.).

- dispariția cvasitotală a economiei din spațiul rural – cooperativele/atelierele meșteșugărești, proces care a marcat o creștere a ratei șomajului în rândul micilor meseriași și în zonele rurale (Oțiman 2012, p.340).

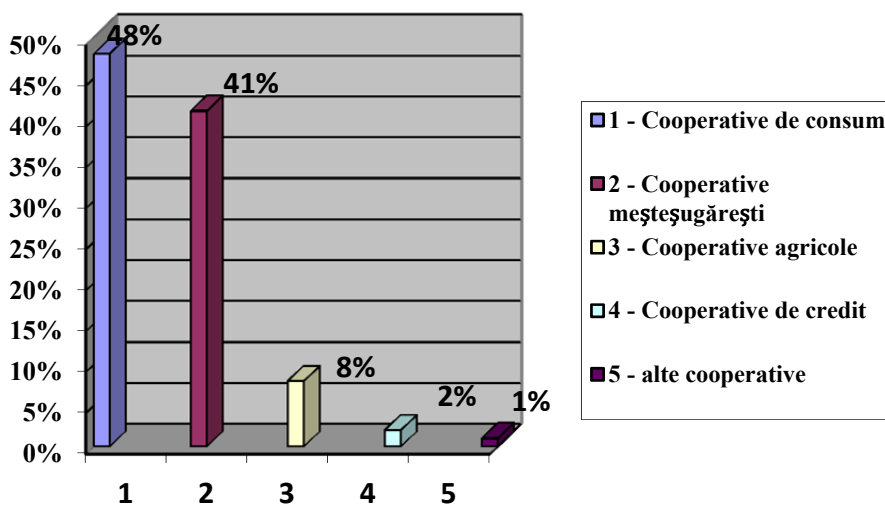
Situația cea mai precară, în sistemul economiei sociale, o au *cooperativele*, a căror pondere în societatea românească este nesemnificativă sau, în orice caz lipsită de vizibilitate în raport cu zecile de mii de cooperative care funcționau în urmă cu două decenii. În urma dezmembrării și a falimentării acestora au rămas "în viață" (Constantinescu, 2012):

- 958 de cooperative de consum;
- 857 de cooperative meșteșugărești;
- 127 de cooperative agricole;
- 75 cooperative de credit.

În raport cu eficiența lor privind protecția reală a populațiilor vulnerabile, ierarhia tipurilor de cooperative este inadecvată. Întrucât ponderea cea mai mare a familiilor sărace și defavorizate se află în spațiul rural-agrar, unde productivitatea muncii este cea mai scăzută, în mod obiectiv accentul trebuie pus pe cooperativele agricole și pe dezvoltarea unor rețele tot cooperatiste, de comercializare și prelucrare a produselor, unde interesul și sprijinul statului trebuie să fie prioritare.

Orientarea greșită și lipsa de interes pentru dezvoltarea acestor forme principale de protecție activă a persoanelor defavorizate se constată atât în reducerea beneficiarilor acestor forme de economie socială, cât și prin absența unor asemenea cooperative în zonele cele mai afectate de sărăcie și resurse sociale. Numărul cooperativelor din unitățile productive meșteșugărești, de pildă, a scăzut la 19.872 în anul 2007, de la 23.013 în anul 2006. Este grav faptul, de exemplu, că în județul Vaslui nu există nicio cooperativă agricolă, iar în județul Giurgiu, o altă zonă,

"cu probleme sociale" funcționează o singură cooperativă. agricolă (deși, "altădată", existau mai multe zeci).

Figura 2. Ierarhia actuală a tipurilor de cooperative

Sursa: Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale, *Raport de cercetare privind economia socială din România*, București, 2011, p.61.

Trebuie să menționăm că "fenomenul cooperatist" nu este de origine comunistă, ci aparține unei dezvoltări moderne a societății în care valorile și mai ales solidaritatea umană, au un interes general.

Economia socială prezintă, în cazul României, o problemă specifică: recuperarea activităților agricole "pe mari suprafețe", încurajarea fermelor alimentare și, prin aceasta, inserția în muncă, a întregii populații active și reducerea, astfel, a "asistaților social" apti de muncă. În mod absurd, astăzi există, după părerea noastră, comunități întregi care trăiesc numai din ajutoare sociale (deci, din munca altora), deși "în zonă" există pășuni nefolosite sau sute de hectare de pământ agricole, de excelentă calitate productivă, nelucrate de ani de zile. Dacă în spațiul urban, economia socială duce la reducerea șomajului și a instabilității forței de muncă, în spațiul rural este vizată, în esență, „ocuparea optimă” a populației active și prevenirea excluderii sociale a persoanelor defavorizate chiar și a celor cu nevoi speciale, dar motivate și apte de muncă.

Starea precară a economiei sociale în România este probată în esență de proporția larg majoritară a familiilor vulnerabile sau a "familiilor - problemă" în care nimeni nu lucrează, trăind 100% din resursele oferite de stat, deci din "munca celorlalți". Aceste aspecte sunt evidențiate în *Raportul de cercetare privind Economia Socială* (Ministerul Muncii 2011, p.115) care prezintă beneficiarii:

1) 88% familiile de romi, inclusiv beneficiari de venit minim garantat;

2) 85% familii monoparentale;

3) 69% persoane cu dizabilități.

Este pozitivă, în acest context, tendința de a considera economia socială, în ansamblul Uniunii Europene, drept "o soluție salvatoare" (Gavriliuță 2011, p.60) o strategie fundamentală de inserție în muncă a grupurilor devaforizate sau vulnerabile. Acest fapt obligă decidenții să abandoneze politicile pasive de protecție socială (venitul minim garantat, de pildă) în favoarea unor politici active, de economie socială, recuperând, astfel, motivația sau interesul pentru muncă al individului, al familiilor sărace, al comunităților locale.

Paradoxal, economia socială s-a dezvoltat în România încă din secolul al XVIII-lea, îndeosebi printr-un sector cooperatist eficient și răspândit printr-o rețea de organizații non-profit, case de ajutor reciproc (CAR-uri) și unități protejate autorizate (UPA) care promovau coeziunea socială și spiritul de inovație și solidaritate. După o perioadă comunistă de "ideologizare", a urmat o perioadă tragică și distrugerea rețelelor cooperatiste și asociative.

Rezervele de forță de muncă (șomerii, beneficiarii venitului minim garantat și ai altor ajutoare, tinerii absolvenți etc.) pot fi integrate în forme mai vechi sau mai noi de economie socială, între care:

- ferme agricole familiale sau de "vecinătate";
- reîntoarcerea în producție a terenurilor agricole "libere" prin agricultura de proximitate (grădinărit, livezi, plantații viticole, creșterea animalelor etc.);
- unități de reciclare a deșeurilor, a diferitelor materiale textile, electronice, ambalaje etc.;
- servicii colective sau individuale - îngrijire copii, bătrâni, persoane cu dizabilități, activități casnice zilnice sau periodice etc.;

- forme locale de turism, îndeosebi rural și tradițional, pentru valorificarea resurselor comunitare;
- reactivarea industriilor locale, inclusiv familiale, valorificând materialele locale (lemnul, de exemplu), prelucrarea produselor agricole și utilizarea lor în programe guvernamentale (de pildă, cazul Programului "Cornul și laptele" pentru școlari).

Există multe alte "spații albe", libere, pentru extinderea activităților și a formelor de economie socială. Decalajul dintre țările dezvoltate cu un interes real pentru protecția populațiilor vulnerabile prin încurajarea economiei sociale și România se constată în ierarhia de mai jos, potrivit datelor din 1995:

- I. Olanda: 769.000 unități;
- II. Irlanda: 151.000 unități;
- III. Danemarca: 289.482 unități;
- IV. Spania: 878.408 unități;
- V. Marea Britanie: 1.622.962 unități;
- VI. Italia: 1.146.968 unități.

Urmează Finlanda, Austria, Germania, Franța, Belgia etc. cu ponderi de câteva ori mai mari decât situația economiei sociale în România (Cace 2010, p.18).

Pentru dezvoltarea la un nivel adecvat a economiei sociale este necesară *conștientizarea* funcțiilor acesteia, pe de o parte și *acceptarea* valorilor de bază, solidaritatea și participarea socială (Loghin 2012, p.7), acțiunea socială și orientarea spre dezvoltare (Șoitu și Șoitu 2011) prin transformarea în profunzime a "vechilor mentalități", pe de altă parte. Principalele funcții și criterii ale economiei sociale, în acest context, sunt următoarele:

- participarea beneficiarilor economiei sociale la întreaga evoluție a domeniului - inițiativă, organizare, decizie în diferite etape ale activității, valorificarea resurselor etc.
- acceptarea explicită și transparentă a beneficiilor în favoarea grupurilor vulnerabile și a comunității;
- dezvoltarea spiritului de inițiativă în rândul beneficiarilor și al populației locale;

- diversificarea formelor economiei sociale în raport cu problemele sociale specifice și cu noile cerințe sau nevoi ale populației defavorizate;
- diminuarea rolului "proprietății de capital" în favoarea interesului comun al societății de a rezolva problemele sociale, de a reduce sărăcia și de a realiza inserția optimă a persoanelor vulnerabile;
- reinvestirea eventualelor profituri în interiorul economiei sociale pentru o dezvoltare durabilă și, desigur, pentru a progresa în procesul de reinsertie optimă în muncă a celor rămași "în afara" pieței muncii (CIRIEC 2007, p.9);

Economia socială românească poate beneficia, pentru a recupera rămânerea în urmă, de experiența unor țări care au dezvoltat modele eficiente. În primul rând este vorba de *modelul scandinav*, ale cărui "puncte forte" sunt următoarele:

- accentul este pus pe trei obiective: satisfacerea nevoilor de servicii sociale; realizarea solidarității sociale; promovarea egalității între sexe;
- cooperativele scandinave exercită, în acest sens, o presiune socială pentru realizarea celor trei obiective;
- este abandonată abordarea politică și hegemonistă, vizând cu prioritate problemele sociale locale;
- cazul cooperativelor-grădinițe suedeze nemunicipale: în 1994 erau în număr de 1768, dintre care: 1020 cooperative-grădinițe ale părinților; 117 cooperative-grădinițe ale muncitorilor; asemenea unități ar putea fi un exemplu util pentru România;
- un proces de terțIALIZARE prin cooperativizarea unui fenomen social esențial. Țări precum: Danemarca și Suedia au demonstrat că la dezvoltarea socio-economică se poate ajunge prin combinarea "rețelelor de securitate socială și incluziune socială", cu flexibilitatea pe piața muncii și politici care să asigure oportunități egale (Păuna *et al.* 2006, p.21).

Modelul anglo-saxon prezintă, de asemenea, interes pentru dezvoltarea economiei sociale în România, îndeosebi prin implementarea sau dezvoltarea:

- întreprinderilor sociale sau a sectorului non-profit;
- zonelor dezavantajate, dominate de sărăcie;
- activităților voluntare și ale beneficiarilor;
- a auto-administrării potrivit unor reguli specifice de autonomie locală;

- a raporturilor dintre cooperative și autoritățile locale.

Acest model liberal pune accentul pe implicarea și responsabilitatea individului pentru el însuși, având un grad scăzut de reglementare a sistemului social (Manolescu 2011, p.132).

Modelul serviciilor publice dezvoltate mai ales sub *controlul statului* s-a implementat în zona "continentală" a Europei (Germania, Austria, Franța, Belgia), promovându-se totuși inițiative de "autoajutorare" (Austria, Germania) pentru a reduce automarginalizarea și, datorită abuzurilor sociale, criticile împotriva birocratizării serviciilor publice (Cace, Nicolăescu și Stoican 2010, p.56).

În Spania și Portugalia s-a pus accentul pe dezvoltarea cooperativelor pe bază de solidaritate socială, reunind atât voluntari, cât și salariați (anii 1998-1999), vizând oferta unor servicii pe care sectorul public nu le poate avea.

În zona ex-sovietică sau ex-comunistă, cazul cel mai interesant pentru dezvoltarea economiei sociale în România, îl prezintă Estonia, țară în care recuperarea funcțiilor tradiționale ale cooperativelor a dat cele mai bune rezultate.

Sectorul cooperatist este în prezent "piatra de bază a economiei estoniene" (Cace 2010, p. 98), funcționând deja *Uniunea Asociațiilor Cooperatiste* în construcții de locuințe (7.500 de cooperative numai în acest sector, 55% dintre locuitori au case construite în cadrul acestora). Comparativ, reamintim că în România există maximum 2200 de cooperative, dintre care 1061 sunt cooperative de consum.

S-a desprins, credem, din dezvoltările noastre teoretice și ilustrările statistice, concluzia că în UE s-au făcut și se fac eforturi considerabile pe toate planurile și sub toate formele pentru îndeplinirea obiectivului final – coeziunea economică și socială. În spațiile acestui articol, pe unele le-am menționat în trecut, iar pe altele le-am dezvoltat, detaliat și susținut cu fapte și date statistice, atât cât am găsit că este necesar și suficient.

Concluzia noastră este că: învățând din experiența celorlalte state europene, cheia dezvoltării sectorului economiei sociale ar trebui să fie comunicarea, informațiile, interacțiunea permanentă între actorii sociali, economici, politici și societatea civilă, prin politici sociale active, cu o mai mare implicare din partea cetățenilor.

Bibliografie

1. Aceleanu, M., Crețu, A. 2010. *Strategii și politici de ocupare în contextul pieței actuale a muncii*, Editura ASE, București.
2. Cace, S. (coord.). 2010. *Economia socială în Europa*, Editura Expert, București.
3. Cace, S., Nicolăescu, A., Stoican, N. 2010. *Cele mai bune practici în sectorul economiei sociale în Grecia și în alte state ale Uniunii Europene*. Editura Expert, București.
4. Comisia Europeană 2010. *Investing in Europe's Future. Fifth report on economic, social and territorial cohesion*, Report from the Commission, Luxembourg.
5. Constantinescu, Ș. 2012, *Atlasul Economiei Sociale*, Institutul de Economie Socială, București.
6. EESC (The European Economic and Social Committee). 2007. *The Social Economy in the European Union*. CIRIEC (International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy), Bruxelles.
7. Gavriluță, C. 2011. Mentalitate și construcție ideologică în economia socială. *Revista de Economie Socială*, nr. 1, pp. 49-61.
8. Kovac, Z. 2007. *Local innovation for growth in Central Eastern Europe*, OECD.
9. Loghin, D. 2012. Democrația participativă – o condiție pentru economia socială. *Revista de Economie Socială*, nr. 5, pp. 3-15.
10. Manolescu, E. 2011. Modele social-economice în perioada de criză. *Economie teoretică și aplicată*. Vol. XVIII, No. 9(562).
11. Miftode, V. (coord.). 2004. *Sociologia populațiilor vulnerabile*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași.
12. Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale. 2010. *Raport de cercetare privind economia socială în România din perspectivă europeană comparată*, București.
13. Otiman, P.I. 2012. Structura agrară actuală a României – o mare (și nerezolvată) problemă socială și economică a țării. *Revista Română de Sociologie*, Nr. 5 - 6/2012-1, pp.339-360.

14. Păuna, C., Albu, L., Stanciu, M., Vasile, V., Pavelescu, F. 2006. *Modelul social european. Implicații pentru România*. Studiul nr. 4, Institutul European din România.

15. Petrescu, C. 2006. Public-private partnerships in social service supply. *Sociologie Românească*, Volumul IV, Nr.1, pp. 39-55.

16. Petrescu, C. 2007. Parteneriat public-privat. Zamfir, C., Stănescu, S. (coordonatori). *Enciclopedia dezvoltării sociale*, Editura Polirom, Iași.

17. Șoitu, D., Șoitu, C. 2011. Social Action of Civil Society. *Scientific Annals of the "Alexandru Ioan Cuza" University, Iasi*. New Series Sociology and Social Work Section, Tome IV, Nr.1, pp. 107-122.

18. Văduva, S. 2004. *Antreprenoriatul. Practici aplicative în România și în alte țări în tranziție*, Editura Economică, București.

19. Vîrjan, D. 2012. Economia și protecția socială în relație cu sărăcia. Date și opinii. *Revista de Economie Socială*, Nr.3, pp. 115-127.